

Over veerkracht en kiemkracht

Een historische reflectie bij 'de eerste 1000 dagen'

HANS VAN CROMBRUGGE argumenteert in zijn bijdrage dat pedagogisch denken en handelen als geen ander wordt gemotiveerd door het ongeloof in het noodlot of althans door het geloof in de menselijke mogelijkheden van het 'keren' van een deterministisch en tragisch lot. In het kort: dat het kan, dat het anders kan. Of men dit nu verwoordt in de wetenschappelijke taal van de psychologie van veerkracht (Theory of Resilience) of in de vroegmoderne theologische pedagogiek van Comenius, de 'eerste 1000 dagen' zijn dan slechts enkele jaren en hebben niet het laatste woord.

Pleidooien voor een opvoeding die niet vroeg genoeg kan beginnen zijn geen nieuwigheid. Ze zijn zeker ook niet het gevolg van toenemend wetenschappelijk inzicht. Ook over opvoeding lijkt het gezond verstand dat voorkomen beter is dan genezen, en dat voor een hoog 'rendement' veel en vroeg investeren noodzakelijk is. Voorstellen om aanstaande ouders te begeleiden en te ondersteunen, en eventueel de opvoeding uit handen te nemen en toe te vertrouwen aan 'beter geplaatste' opvoeders, zijn daarbij niet uitzonderlijk.

De wijze waarop deze voorstellen opgevat en opgezet moeten worden, en wat men precies verstaat onder 'zo vroeg mogelijk', en voor welke ouders en kinderen deze hulp en steun aangewezen lijkt, en wie precies gemachtigd wordt geacht om tussen ouders en kind te komen, en welke argumenten hiervoor gebruikt worden, en wie in welke hoedanigheid dergelijke voorstellen lanceert, en hoe omvattend in tijd en ruimte zulke pedagogische interventies gedacht worden: dat alles verschilt naargelang de historische contexten.

Wat al deze voorstellen evenwel gemeen hebben, is de overtuiging dat (1) de kwaliteit van de menselijke levensloop in hoge mate bepaald wordt door de kwaliteit van de startpositie; (2) dat de eerste geoptimaliseerd kan worden door te sleutelen aan de tweede; en (3) dat dit alles niet alleen mogelijk, maar ook noodzakelijk is omwille van een ideaal over de kwaliteit van de menselijke samenleving.

Op goed geluk

Deze pedagogische ‘common sense’, met name dat we er (allen) op vooruitgaan als we ons richten op de wijze waarop jonge kinderen worden grootgebracht, is voor vele opvoedkundigen vanzelfsprekend. In die zin is het een ‘pedagogisch geloof’. Deze overtuigingen zijn immers niet het gevolg van een of ander al dan niet wetenschappelijke evidentie, maar juist voorafgaand aan onderzoek en motiverend voor het zich pedagogisch engageren. Ze zijn in die zin ‘self evident’.

Ze maken dat men bepaalde feitelijkheden die de mogelijkheid, wenselijkheid en zinvolheid van dat engagement in vraag stellen, niet ziet of weigert te aanvaarden, maar ook relativeert en (her)interpreteert. Of zoals een van mijn leermeesters ooit (met Fröbel) zei: ‘Pedagogen kijken niet naar de feitelijke realiteit, maar naar de werkelijke mogelijkheden.’ Niet wat is, maar wat (allemaal) kan dus. Daarom dat vele pedagogische theorieën weinig of geen oog hebben voor de vaststelling dat het leven in het algemeen, en opvoeding in het bijzonder, ook hoogst onvoorspelbaar is en meer wel dan niet heel anders verloopt dan voorzien.

Stelt men immers dergelijke onvoorspelbare ervaring centraal, dan verschijnt het leven eerder tragisch dan planbaar. Dan verschijnt een geslaagd leven eerder als een kwestie van geluk dan als het resultaat van een goede investering, zoals ook een ongelukkige gang van zaken gewoon pech kan zijn. ‘De mens wikt, God beschikt’. Of in de woorden van de Bijbel: ‘Een mens stippelt zijn weg uit, de Heer bepaalt de richting die hij gaat.’ (Spreuken, 16:9)

Een historische bril

Pedagogisch engagement kan beschouwd worden als het zich verzetten tegen dergelijk doorgetrokken ‘tragisch’ wereldbeeld. Dit houdt in dat theoretisch goed doordachte voorstellen om opvoeding te sturen op een of andere wijze het worstelen met deze onvoorspelbare ervaringen een plaats moeten geven en niet louter blind kunnen zijn. Dit wil ook zeggen dat om dergelijke voorstellen goed te begrijpen, men hiervoor oog moet hebben bij de (historische) reconstructie ervan.

Een voorbeeld uit de klassieke oudheid. Het ‘filosofische meningsverschil’ tussen Plato, die meent dat de opvoeding door de ‘staat’, ruwweg gesteld: de overheid, georganiseerd moet worden, en Aristoteles, die vragen stelt bij de wenselijkheid van een ‘politiek’ die dermate sterk wil tussenkomen in de ouder-kindband. Dit meningsverschil moet bekeken worden in relatie tot de tijdsgeest en de mythologie. Denk maar aan de tragedies van Sophocles en van (in de context van ‘de eerste 1000 dagen’ toch wel erg relevante) Oedipus: de ouders die hun zoon willen vermoorden om onheil voor hen en hem te voorkomen, de ‘adoptieouders’ die hem een gelukkige jeugd willen geven en alles doen om hem te beschermen tegen het noodlot, maar niet kunnen voorkomen dat zijn drift sterker is dan zijn intelligentie, en Oedipus zelf die ondanks zijn nobele bedoelingen de tragiek over generaties heen niet kan tegenhouden.

Het is vanuit dergelijk historisch pedagogisch perspectief dat ik ‘de eerste 1000 dagen’ zal lezen. Mijn hypothese is dat de tekst zoals deze op de website van Kind en Gezin (www.kindengezin.be) staat, een mooi voorbeeld is van hoe hedendaagse opvoedkundigen hun ‘pedagogisch geloof beleven’ tegen de achtergrond van de wijze waarop de Theory of Resilience, de theorie rond veerkracht, het ‘deterministisch noodlot’ probeert te bezweren. Deze poging zal ik vergelijken met de wijze waarop de theoloog, filosoof, hervormer, pansofist en pedagoog Comenius (1592-1670) voorstellen deed voor pre-, peri- en postnatale opvoedingsondersteuning (met als achtergrond de christelijke theologische discussies over de mate waarin de mens gedetermineerd is door de erfzonde). Binnen de context en ruimte van deze bijdrage zal ik me evenwel moeten beperken tot een eerste verkenning zonder de vele historisch noodzakelijke nuances en uitstappen.

Goed begonnen is half gewonnen

De tekst van ‘de eerste 1000 dagen’ op de website van Kind en Gezin vat goed de kern van haar pedagogisch discours samen. Van bij de aanvang van menselijk leven bedreigen vele gevaren een optimale ontwikkeling van heel wat mensen. Zo vroeg mogelijk moeten kind(eren) en ouder(s) hiertegen niet alleen beschermd worden, maar ook bewapend om deze bedreigingen te kunnen weerstaan. Hoe beter men daarin slaagt, hoe groter de kans op een goed (geslaagd?) leven. Deze ‘bewapening’ moet nagestreefd worden voor iedereen, temeer omdat de feitelijke kansenongelijkheid niet iedereen eenzelfde goede startpositie geeft.

Opmerkelijk is de uitvoerige ophijsting van ‘kwetsbaarheden’ en de percentages van een valse start. Maar even opmerkelijk is de grote stelligheid waarmee gezegd wordt dat je maar één keer in je leven een goede start, die je leven zal bepalen, (mee) krijgt. Een argument dat vergezeld wordt met de uitdrukkelijke stellingname dat de aanwezigheid van risicofactoren niet noodzakelijk leidt tot kwalijke gevolgen.

Vooreerst is er immers zoiets als ‘psychologische veerkracht’: *“de manier waarop individuen omgaan met stress door optimaal gebruik te maken van verschillende coping mechanismen, met als eindresultaat een positieve uitkomst of het ontbreken van een negatieve uitkomst. (...) [Dit is] geen persoonlijkheidseigenschap (...), maar een dynamisch proces dat gestimuleerd kan worden door het aanbieden van beschermende omgevingsfactoren.”* Op de tweede plaats is er het positief gegeven dat aanstaande ouders openstaan voor hulp. Hulp – en dat is een derde hoopvol gegeven – die professionals hen kunnen bieden op grond van toenemend wetenschappelijk inzicht.

De theorie van veerkracht

De tekst van ‘de eerste 1000 dagen’ is een mooi voorbeeld van wat de promotoren van de Theory of Resilience – de theorie van veerkracht – zelf begrijpen als de vierde/vijfde golf in hun jonge geschiedenis (Masten et al., 2023). De term *resilience* stamt uit de materiaalkunde en verwijst naar de mate van

weerstand van materialen bij druk. Begin jaren tachtig duikt hij voor het eerst op in psychiatrisch onderzoek. Hij verwijst daar naar de factor die maakt dat bij traumatische gebeurtenissen sommige mensen erg kwetsbaar zijn voor de negatieve gevolgen van deze gebeurtenis, terwijl anderen ‘onkwetsbaar’ (b)lijken te zijn.

Deze veerkrachtigheid werd gedacht als een aangeboren vermogen waarover mensen al dan niet beschikken. Daarbij werd nauwelijks onderscheid gemaakt tussen het vermogen om trauma's te overleven en het vermogen om constructief om te gaan met die ervaring(en) en daaruit te leren. Dat laatste onderscheid werd wel onderzocht in de tweede golf die veerkracht nog steeds beschouwt als een kenmerk van de persoon, maar niet langer als een vorm van aangeboren onkwetsbaarheid, maar veeleer als een vermogen om zich aan te passen aan een destructieve context en daaruit te leren voor latere situaties.

Wellicht is Michael Rutter een van de bekendste psychiaters die leidend was in deze fase van theorievorming. Naast individuele kracht en individuele competenties wijst hij ook op het belang van sociale steun. Situaties zijn niet louter risicovol: ze kunnen ook protectieve factoren bevatten. Daarmee vangt een derde fase aan in de theorievorming. Vanaf dan wordt er ook op zoek gegaan naar protectieve factoren die kunnen opwegen tegen de bedreigingen. Deze ‘krachtbronnen’ worden niet langer louter in het individu gezocht, maar ook in de nabije en ruimere omgeving. Veerkracht houdt zo op een term uit de psychiatrische/psychopathologische theorievorming te zijn, en wordt veeleer een kernbegrip van de ecologische ontwikkelingspsychologie.

(Ortho)pedagogische veerkracht

Bij de overgang naar de huidige eeuw verschuift de focus van onderzoek en theorievorming steeds meer van een in kaart brengen van ‘krachten’ en ‘lasten’ op micro-, meso- en macroniveau naar de vraag op welke wijze de veerkracht of beter ‘veerkrachten’ in het meervoud, bevorderd kunnen worden. Zelf zouden we deze fase willen omschrijven als de fase waarin de Theory of Resilience een (ortho)pedagogische gestalte aanneemt.

Onderzoekers richten zich niet langer op het negatieve, de beperkingen, maar wel op het positieve, de mogelijkheden om zich te verwerkelijken die in menselijke systemen aanwezig zijn (bijvoorbeeld doorzettingsvermogen, overlevingsdrang, creativiteit). Men houdt zich daarbij bezig met de vraag op welke wijze deze mogelijkheden geholpen en ondersteund kunnen worden. Inzicht in de veerkrachtprocessen wordt gezocht door het opzetten en evalueren van interventies. In dit onderzoek maakt men uitdrukkelijk het onderscheid tussen ‘promotion’ (ondersteuning van de krachten) en ‘prevention’ (voorkomen van problemen) en kadert men dit in het kader van een ‘social policy’, sociaal beleid, met als inzet gelijkheid van kansen voor iedereen (Berkel et al., 2023).

Met dit alles wordt de noodzaak aan een integrale aanpak, zowel in onderzoek, theorievorming, beleid, als actie steeds duidelijker, waarbij meer gewezen wordt op de noodzaak van participatie van alle betrokkenen bij de vormgeving van interventies. Met deze (denk)ontwikkeling bevinden we ons in het laatste decennium, in wat men zelf aangeeft als de vijfde veerkrachtgolf. Hier valt een groeiende impact van neurowetenschappen, biologie en genetica waarvan veel verwacht wordt, op te merken.

Een centrale vraag bij deze interventiestudies betreft het ‘moment’ van interventie: wanneer moet en kan men met meeste kans op succes menselijke en sociale systemen ondersteunen? In termen van Ann Mastens’ Theory of Resilience: waar zitten de ‘windows of opportunity’ om ‘positive cascades across system levels or generations’ (Masten, 2019, p. 102) – een positief watervalsysteem over systeemniveaus en generaties heen – in gang te zetten?

Vensters van mogelijkheden

De eerste 1000 dagen zijn in dit perspectief een aangewezen periode om deze vensters van opportuniteit te zoeken en open te zetten met het oog op een watervaleffect aan veerkracht. Dit is evenwel niet de enige fase in het leven van mensen. Ook latere overgangen/crisismomenten in de ontwikkeling bieden mogelijke opportuniteiten.

Zoals in ‘de eerste 1000 dagen’ zien we de Theory of Resilience worstelen met de spanning tussen enerzijds de opvatting dat de levensloop in hoge mate bepaald wordt door de begincondities, en anderzijds de idee dat het verloop alsnog bijgestuurd kan worden. De initiële vaststelling dat niet iedereen gedoemd is aan de vele risico’s ten onder te gaan, wil men niet toeschrijven aan een of andere vorm van aangeboren vermogen (zoals in de eerste fase van de theorievorming). Dit is evenwel niet zozeer het gevolg van voortschrijdend wetenschappelijk inzicht als wel een kwestie van geloof.

Ik duid dit geloof dus als ‘pedagogisch’ aan. Een pedagogisch geloof – dat het voor iedereen mogelijk moet zijn aan de nefaste gevolgen van de slechte startpositie te ontkomen. Zo vroeg mogelijk en zo omvattend mogelijk ingrijpen in de begincondities is dan de boodschap (de vijfde fase van de theorievorming). De paradox is dan wel dat men de noodzaak van dergelijk beleid bepleit door vooral te wijzen op het determinerend karakter van een goede start en zich te beperken tot de mogelijkheden die zich hier aanbieden en weinig of niets te zeggen over wat daarna nog mogelijk is (Noens & Ramaekers, 2022).

De duizend dagen bij Comenius

Dit laatste kan niet gezegd worden van het ‘alomvattend beraad’ van Comenius ‘inzake het verheffen van de menselijke aangelegenheden’ geschreven op het einde van zijn leven. Van deze ‘De rerum humanorum emendatione consultatio catholica’ interesseert ons hier het vierde deel – *Pampaedia* (Tschizewskij et al., 1960) – en met name de voorstellen over de zorg en voorschoolse opvoeding van het ongebooren en jonge kind door de ouders in gezinsverband.

Comenius had voordien al een adviesboek voor ouders uitgebracht – de Moederschool (Arkensteijn-van Willigen & Ruijsendaal, 2009) – dat allerlei raadgevingen bevat voor het kind van 0 tot 6 jaar. In de *Pampaedia* komen deze terug, nu geordend in een aantal opeenvolgende ‘schoolklassen’. Het is duidelijk dat voor Comenius deze periode niet gewoon een voorschoolse periode is. Niet gewoon een periode waarin vele latere pedagogen alleen maar een voorbereiding zien op de ‘eigenlijke’ opvoeding (denken we aan wat Herbart ‘dressuur’ noemt of bij Schleiermacher ‘propaedeuse’ heet).

Het zal overigens wachten zijn tot Fröbel zijn idee van het gezin als kindertuin ontwikkelt, waarin de zorg en liefde van de moeder voor het ongeboren en pasgeboren kind als pedagogisch beslissend wordt gewaardeerd. Hier leert het kind gevoelsmatig het drievoudig basisvertrouwen ‘in zichzelf, de ander en de wereld’. De kindertuin als ‘kinderopvang’ is voor Fröbel overigens een tijdelijk noodzakelijk kwaad voor de vrouwen die buitenshuis moeten gaan werken, maar waarin hij tegelijk een mogelijkheid ziet om opvoedingsondersteuning op te zetten doordat de moeders hier kunnen zien hoe de ‘Kindergärtnerinnen’ met de kindjes ‘ontwikkelingsbevorderend’ omgaan, en – samen met de vaders! – over de opvoeding van gedachten kunnen wisselen.

De intuïtie van Comenius

Opmerkelijk is dat Comenius meer dan een eeuw eerder gelijkaardige intuïties heeft. Nog opmerkelijker is dat hij veel aandacht besteed aan de pedagogische betekenis van de zorg voor het ongeboren leven en zelfs voor de periode ervoor. Zijn eerste ‘schoolklas’ is immers de ‘schola geniturae’, wellicht nog het best te vertalen als ‘de school van het verwekken van nieuw leven’.

Deze ‘klas’ omvat de voorbereiding van de eerder goed uitgekozen echtgenoten op het huwelijk en de conceptie, de conceptie, de zwangerschap – de ‘prima in utero matris provida cura’ –, de voorbereiding op het opvoederschap, de geboorte. De volgende schoolklas is dan de ‘schola infantiae’ of ‘Gremium maternum’: de moederschoot, waarin hij handelt over (borst)voeding, de zorg voor de (lichamelijke) gezondheid van het kind, het liefdevolle lichamelijke contact (zeg maar het knuffelen). De volgende ‘klas’ in deze ‘school’ is deze van de eerste stapjes in de taalverwerving (het ‘brabbelen’), en de echte eerste stapjes.

Hij voorziet dat ouders bij dit alles goed geïnformeerd moeten worden (daarom zijn adviesboek), maar ook ondersteund moeten worden door de naaste omgeving (en een overheid, wat voorwerp is van een ander boekdeel), waarbij ook het inschakelen van derden voorzien wordt wanneer ouders om een of andere reden (persoonlijk, sociaal of in het kind) het moeilijk hebben bij het opvoeden.

Ook al had Comenius niet de ontwikkelingspsychologische en sociaal-politieke kaders die in de twintigste eeuw ontworpen zouden worden, men kan begrijpen dat iemand als Piaget met bewondering in Comenius een gelijkgezinde zag (Piaget, 1981). De hedendaagse lezer moet dan wel bereid zijn zich in de wereld van Comenius te verplaatsen en de religieuze (beeld)taal te aanvaarden.

Kinderen zijn hemelse stekjes

In de *Didactica Magna* vergeleek Comenius de kinderen namelijk met ‘hemelse stekjes’. En in de *Pampaedia* spreekt hij over kinderen als ‘zaad/kiemen van God’. De mensheid is niet zoals de engelen in één keer voltallig geschapen. God schiep een stam (stirp) waarvan alle nakomelingen afstammen. Het huwelijk verenigt man en vrouw opdat deze samen op zoek kunnen gaan naar de beloofde goddelijke kiemen.

Een kind dat ‘gevonden’ wordt bij deze vereniging is hopelijk een kind Gods. Opdat het kind ‘goed’ geboren zou worden (een goddelijke kiem die gezond is) moeten de mensen voorzichtig te werk gaan. De man en vrouw moeten zelf vroom zijn en geen ‘eigen’ afstammeling willen verwekken, maar wel op zoek gaan naar de kiem die God hen zal schenken met de opdracht deze te verzorgen. Zoals bij het inzaaien niet alleen de kwaliteit van het zaad, maar ook deze van het veld belangrijk is, moeten de ouders de conceptie goed voorbereiden. Bij dit alles moeten zij dan hopen op de zegen van God. Daarom zullen zij voortdurend bidden dat Hij treurige omstandigheden zou voorkomen, en vooral dat Hij het nieuwe schepsel met zijn Geest zou vullen.

Naast de moedermelk is de ‘melk van Gods genade’ voor de innerlijke vormgeving van de mens onmisbaar. Daar ‘de menselijke macht en menselijke vlijt’ van de opvoeders niet voldoende ver reiken om te kunnen garanderen dat de kiem werkelijk zijn ware goddelijke natuur zou kunnen ontplooiën, moet iedereen daarvoor tot God bidden, maar vooral ook zich met dat doel voor ogen inzetten. Het kind is een geschenk van God dat de ouders met grote voorzichtigheid moeten verzorgen. De kiem moet alle kansen krijgen zich te wortelen en te groeien, zodanig dat op latere leeftijd op deze stam andere twijgen van kennis, deugd en vroomheid geënt kunnen worden (onderwijs).

Een opvoeding ‘op maat’

Deze nadruk op zo vroeg mogelijk zo omvattend mogelijk op het kind betrokken zijn, en alles in het werk stellen opdat het zich zou kunnen ontplooiën, moet begrepen worden tegen een dubbele achtergrond. Een eerste is deze van de realiteit die Comenius meent vast te stellen (en die hij in zijn *Labyrint van de wereld* heel satirisch beschreef). Velen huwen – en verwekken kinderen – op louter economische of louter romantische gronden en besteden om dezelfde redenen weinig of geen aandacht aan de kinderen.

Zij die zich wel aan de zorg en opvoeding willen wijden, kunnen dit vaak niet omdat ze door de omstandigheden gedwongen worden alle tijd te besteden aan het louter overleven. De wereldse (respectievelijk kerkelijke) overheden schieten tekort door dat alles zonder meer te laten gebeuren (respectievelijk goed te praten). Ze investeren niet in het belangrijkste instrument voor de verbetering van de situatie van de mensen: de opvoeding en vorming van de mens. Alle mensen zonder onderscheid van geslacht, afkomst of stand hebben recht op zorg, opvoeding en onderwijs van wieg tot graf. Sommigen omwille van gebreken zelfs bijzondere zorg en een welbepaalde opvoeding. De vraag dringt zich dan ook op: is Comenius een voorloper van het ‘proportioneel universalisme’ – ondersteuning voor allen, maar daarnaast verdere ondersteuning ‘op maat van’ het gezin?

De verbetering van de menselijke aangelegenheden is niet alleen noodzakelijk, maar ook mogelijk. Hier situeert zich de tweede achtergrond van Comenius’ pleidooi voor een integrale aanpak van zorg, opvoeding en onderwijs. Hij kiest immers hiermee positie in een theologische discussie. Zowel in de *Didactica Magna* als de *Pampaedia* ergert hij zich aan diegenen die steeds weer alle persoonlijk en maatschappelijk leed en ongeluk toeschrijven aan de zondeval en de erfzonde.

Het ware, het goede, het ene

Christenen geloven juist dat Christus de oorspronkelijke orde van de schepping hersteld heeft door zijn kruisoffer, dat iedereen en alles gered kan wor-

den en dat elkeen hieraan kan bijdragen. De zondeval en de erfzonde hebben niet het laatste woord. Comenius spreekt veel meer over het voorrecht dat hij erfde van de eerste mens om een nieuwe mens, een waar ‘beeld van God’ te zijn. Dit moet iedereen duidelijk voor ogen gesteld worden, zodat ze zich niet meer aan het verlangen ernaar kunnen onttrekken. Vervolgens moeten ze in kennis gesteld worden van de vele heilsmiddelen die God ons in overvloed ter beschikking gesteld heeft. En daarna moeten ze nog leren ze op de juiste manier te hanteren.

Dit alles vergt een grote en nooit aflatende zorgzaamheid, daar de mens weerbarstig is. Dat laatste verbindt Comenius niet zozeer met de zondeval, maar wel met de uitzonderlijke menselijke natuur: de vrijheid die de mens toelaat veel te denken, veel te willen, en veel te doen en voortdurend andere dingen te bedenken, te willen, en te bewerkstelligen. Door de zondeval is de verwarring bij die mens nog groter geworden, luistert die gemakkelijker naar het kwade dan het goede, tegen beter weten in. Zelfs nadat de ‘goddelijke wijsheid mens is geworden’ om ons tot de ware orde terug te voeren, zijn de gevolgen van de erfzonde – de van generatie op generatie voortgeplante erfelijke tegennatuurlijkheid (monstruositas) – nog voelbaar.

Het ware, het goede en het ene bewegen de mens niet noodzakelijk. Christus heeft ons evenwel niet alleen verlost en ons het voorbeeld gegeven van wat de mens te doen staat. Er is ook de Heilige Geest die hij gezonden heeft en die doorgegeven wordt door de gelovigen. Hierdoor wordt elke mens in de mogelijkheid gesteld om niet alleen zichzelf te redden, maar eerst en vooral mee te werken aan het verwerkelijken van de ideale wereld waarin alles en iedereen gered is. Comenius maakt een duidelijk onderscheid tussen de feitelijke, de mogelijke en de ideale wereld, waarbij deze laatste alleen verwerkelijkt kan worden mits medewerking van de mens, met diens rede, verbeeldingskracht en handelen. Garanties dat dit zal lukken kan evenwel alleen God in het geloof geven.

Wat leren we hier nu uit?

Bij Comenius zien we een analoge thematiek en problematiek als bij de Theory of Resilience en ‘de eerste 1000 dagen’. Er is de vaststelling dat de wereld

voor de mens – ouder en kind – vele gevaren inhoudt die de verdere levensloop bedreigen. Daartegen moet de mens hoe dan ook met alle middelen beschermd worden. De zorg en opvoeding van het ongeboren en kleine kind zijn daartoe de instrumenten bij uitstek. Hier kan veel voorkomen worden dat later niet of moeilijk te genezen zou zijn. Dit is niet alleen aangewezen, het is ook mogelijk en dat voor elkeen.

Bij Comenius zien we een analoog geloof als bij de Theory of Resilience: het kan niet anders dan dat het mogelijk en realiseerbaar moet zijn dat elkeen de vele gevaren die welzijn, ontplooiing en geluk bedreigen met succes kan trotseren. Tegelijk is er ook het besef dat dit veel werk vraagt. Dit pedagogisch geloof motiveert het pedagogische werk dat voortdurend geconfronteerd wordt met de vele beperkingen die men met even grote volhoudingskracht wil overstijgen.

Wat Comenius ‘beeld van God’ en ‘goddelijke zaad’ noemt, is wat in ‘de eerste 1000 dagen’ veerkracht heet. In zijn horticulturele beeldspraak zou veerkracht (materiaalkunde) als kiemkracht (plantkunde) hertaald moeten worden. Iedereen bezit deze, maar niet iedereen bevindt zich in dezelfde situaties, waardoor de kansen op optimale ontwikkeling ervan kan plaatsgrijpen.

Ook Comenius’ ‘kiemkracht’ is dynamisch en kan wel degelijk bevorderd en gestimuleerd worden door de mens zelf. Maar – en dat beklemtoont hij meer dan de Theory of Resilience – er zijn geen absolute waarborgen, geen noodzakelijkheden dat een gunstige omgeving ook leidt tot een voorspoedige levensloop. Hij spreekt over de noodzaak van genade die geschonken moet worden, maar waarvan hij tegelijk niet kan geloven dat die aan iemand onthouden wordt. Wanneer de mens dan toch dreigt onder de druk van een destructieve omgeving te breken, dan moet de schuld niet gelegd worden bij God, maar is het juist aan de mensen die situatie te veranderen en/of de mens daaruit te bevrijden.

Afsluitende gedachte: op de trein van het leven

Een verschil tussen Comenius en ‘de eerste 1000 dagen’ is wel dat Comenius deze periode weliswaar cruciaal vindt, maar niet als een start die aanvangt bij de conceptie. De start is al gegeven bij de schepping, in het paradijs met

Adam en Eva. Deze zijn evenwel ontspoord met schadelijke gevolgen voor de daaropvolgende generaties. Deze trein (om een beeld te gebruiken dat vanzelfsprekend niet dat van Comenius kan zijn) is opnieuw op het juiste spoor gezet, voldoende hersteld om verder het juiste spoor te volgen, maar is hoe dan ook beschadigd waardoor ontsporen opnieuw dreigt.

Met elke mens die verwekt wordt, is er ook een nieuwe verse kracht op de trein gesprongen die kan meewerken aan het herstellen en sturen in de juiste richting. Die mens moet daartoe wel de kans krijgen. Met andere woorden: de conceptie en geboorte zijn voor deze ‘windows of opportunity’, maar er zijn er veel meer: voorafgaand aan die gebeurtenissen en ook nadien.

Wellicht zou Comenius meer aansluiting vinden bij die systeemtheoretische kaders waarin intergenerationele overdracht gethematiseerd wordt (en een aantal bijdragen uit dit themanummer vertrekken vanuit dit systeemtheoretisch kader), waarbij de eerste 1000 dagen van een kind niet het begin van het verhaal zijn, maar een interpunctie in een verhaal waarin al veel gebeurd is, en dat bij het verdere verloop ervan op een of andere wijze meegenomen moet worden. Maar ook dan: zowel bij Comenius als ‘de eerste 1000 dagen’ lijken pedagogisch geloof en opvoedwerk bergen te kunnen verzetten.

Over de auteur

Hans Van Crombrugge is doctor in de pedagogische wetenschappen en doceerde fundamentele pedagogiek en gezinspedagogiek in de opleiding gezinswetenschappen (Odisee Hogeschool). Zijn onderzoek en publicaties betreffen voornamelijk de geschiedenis van de (gezins)pedagogische theorievorming, met een bijzondere aandacht voor levensbeschouwelijke/normatieve kwesties. E-mail: hans.vancrombrugge@odisee.be

Literatuur

Arkesteijn van Willigen, M., & Ruijsendaal, E. (Reds.). (2009). *Jan Amos Comenius. De moederschool. Over de vorming en opvoeding van het jonge kind* (pp.

- 11–18). Comenius Museum. (Brengt een erg gereduceerde vertaling van het origineel)
- Berkel, C., Winslow, E. B., Sandler, I. N., Wolchik, S. A., O'Hara, K. L., & Thomas, N. A.** (2023). Building resilience in all children: A public health equity approach. In S. Goldstein & B. Brooks (Eds.), *Handbook of resilience in children* (3rd ed.) (pp. 397–426). Springer.
- Kind en gezin** (n.d.). *De eerste 1000 dagen*. Kind en Gezin. <https://www.kindengezin.be/nl/professionelen/over/de-eerste-1000-dagen>
- Masten, A. S.** (2019). Resilience from a developmental systems perspective. *World Psychiatry*, 18(1), 101–102. <https://doi.org/10.1002/wps.20591>
- Masten, A. S., Narayan, A. J., & O'Dougherty Wright, M.** (2023). Resilience processes in development: Multisystem integration emerging from four waves of research. In S. Goldstein & B. Brooks (Eds.), *Handbook of resilience in children* (3rd ed.) (pp. 19–46). Springer.
- Noens, P., & Ramaekers, S.** (2022, 31 mei). *Opvoeding: 'Wat na de eerste duizend dagen?'* Sociaal.net. <https://sociaal.net/achtergrond/opvoeding-wat-na-de-eerste-duizend-dagen/>
- Piaget, J.** (1981). L'actualité de Jan Amos Comenius. In J. Prévot, *L'utopie éducative Comenius* (pp. 265–283). Belin.
- Tschizewskij, D., Geissler, H., & Schaller, K.** (Red.). (1960). *Johann Amos Comenius. Pampaedia. Lateinischer Text und deutsche Übersetzung*. Quelle & Meyer.